

I S S N 1 3 9 2 - 7 3 7 X
e-I S S N 2 6 6 9 - 2 4 4 9

Archivum Lithuanicum 24

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO
VILNIAUS UNIVERSITETAS
VILNIAUS UNIVERSITETO ŠIAULIŲ AKADEMIJA
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

ARCHIVUM *Lithuanicum* 24

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIUS 2022

Redaktorių kolegija / Editorial Board:

PROF. HABIL. DR. *Giedrius Subačius* (filologija / philology),
(vyriausiasis redaktorius / editor),
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO,
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Birutė Triškaitė* (filologija / philology),
(vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja / associate editor),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

HABIL. DR. *Ona Aleknavičienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Roma Bončkutė* (filologija / philology),
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

PROF. DR. *Pietro U. Dini* (kalbotyra / linguistics),
UNIVERSITÀ DI PISA

PROF. HABIL. DR. *Jolanta Gelumbeckaitė* (kalbotyra / linguistics),
JOHANN WOLFGANG GOETHE-UNIVERSITÄT FRANKFURT AM MAIN

DR. *Reda Griškaitė* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DOC. DR. *Birutė Kabašinskaitė* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Bronius Maskuliūnas* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETO ŠIAULIŲ AKADEMIJA

PROF. DR. *Jurgis Pakerys* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Rūta Petrauskaitė* (filologija / philology),
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS, KAUNAS

HABIL. DR. *Christiane Schiller* (kalbotyra / linguistics),
HUMBOLDT-UNIVERSITÄT ZU BERLIN

HABIL. DR. *Darius Staliūnas* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Mindaugas Šinkūnas* (kalbotyra / linguistics),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Aurelija Tamošiūnaitė* (filologija / philology),
JOHANNES GUTENBERG-UNIVERSITÄT MAINZ

PROF. HABIL. DR. *Pēteris Vanags* (kalbotyra / linguistics),
LATVIJAS UNIVERSITĀTE, RĪGA,
STOCKHOLMS UNIVERSITET

DR. *Jurgita Venckienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Wiesław Wydra* (filologija / philology,
knygos istorija / book history),
UNIwersytet Adama Mickiewicza, POZNAŃ

Turiny (Contents)

Straipsniai (Articles)

Paulius V. Subačius

Tekstas kaip gyvatvorė o 9

Simon Fries

Über die Variation *būtų - būt* und
mūsų, jūsų - mūs, jūs bei Christian Donelaitis o 27

Ona Aleknavičienė

Lietuvių kalba kaip kalbos politikos objektas Prūsijos Karalystėje:
XVIII a. pradžios diskursas o 57

Birutė Kabašinskaitė

Rytų, vidurio ir Mažosios Lietuvos raštijos sandūros
1863, 1865 m. reformatų religinės didaktikos knygelėse o 103

Giedrius Subačius

Simono Daukanto 1846-ųjų *Pasakų Fedro* rankraščio ir spaudinio ortografija o 131

Jurgita Venckienė

Kazimiero Jauniaus marginalijos
Jono Jablonskio *Lietuviškos kalbos gramatikoje* (1901) o 187

Beata Bednarek

„Witaj, Ojczyzno!” – akcenty litewskie w lirykach
Franciszka Dionizego Książnina zawartych w Rękopisie Puławskim o 217

Publikacijos (Publications)

Sondra Rankelienė

Teodoro Narbuto asmeninės bibliotekos fragmentas
Vilniaus universiteto bibliotekoje: nuosavybės ženklai, viršeliai
ir marginalijos kaip savininko asmenybės bruožų atskleidimo įrankis o 239

Reda Griškaitė

Motiejaus Valančiaus sudarytas retų lietuviškų knygų sąrašas o 319

Recenzijos (Reviews)

Aurelija Tamošiūnaitė

Recenzuojama: Tomasz Kamusella, *Words in Space and Time.*

Historical Atlas of Language Politics in Modern Central Europe, 2021 ○ 365

Rima Cicėnienė

Recenzuojama: Ilja Lemeškinas = Il'ja Lemeškin, *Pranciškaus Skorinos*

portretas 1522–2022 = Portrait de Francisk Skorina 1522–2022, 2022 ○ 373

Darius Staliūnas

Recenzuojama: Viktorija Šeina, *Savas svetimas dainius. Adamas Mickiewiczius*
lietuvių literatūros kanone (1883–1940), 2021 ○ 385

Roma Bončkutė

Recenzuojama: Dalia Jakaitė (sud., įv. str. ir koment.)

Ko mums šiandien trūksta? Povilo Višinskio publicistika, 2020 ○ 391

Jolita Mulevičiūtė

Recenzuojama: Diana Streikuvienė (sud., tekstų autorė)

Jonas Kazimieras Vilčinskis. Vilniaus albumas =

Jan Kazimierz Wilczyński. The Vilnius Album, 2021 ○ 399

Diskusijos, apžvalgos, pastabos (Discussions, Surveys, Notes)

Roma Bončkutė

Konferencija „Jaunsvirlaukio akademija“, skirta S. Daukanto

229-osioms gimimo metinėms: Jelgava ir Jaunsvirlaukis ○ 409

Roma Bončkutė
Klaipėdos universitetas

Konferencija „Jaunsvirlaukio akademija“, skirta S. Daukanto 229-osioms gimimo metinėms: Jelgava ir Jaunsvirlaukis

2022 m. spalio 28–29 d. vyko tarptautinė mokslinė-praktinė konferencija „Jaunsvirlaukio akademija“, skirta S. Daukanto 229-osioms gimimo metinėms: Jelgava ir Jaunsvirlaukis. Konferenciją organizavo Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, pasitelkęs pagrindinį partnerį Jelgavos Gederto Eliaso istorijos ir meno muziejų ir kitas Lietuvos bei Latvijos įstaigas, organizacijas¹. Konferencijos idėjos, projekto² autorė ir organizacinio komiteto vadovė – Vida Girininkienė.

Girininkienė, 2017 m. vasarą Latvijoje rinkdama medžiagą Simonui Daukantui skirtam kalendoriui istoriko 225-ųjų metų jubiliejui paminėti³, susipažino su vietos muziejininkais, mokslininkais, žurnalistais, kurie buvo pakviesti tų pačių metų lapkritį dalyvauti išleisto kalendoriaus pristatymo renginyje Papilėje, kur veikia Simono Daukanto memorialinis muziejus. Kalendoriaus pristatyme dalyvavo Jelgavos Gederto Eliaso⁴ istorijos ir meno muziejaus direktorė Gita Grase, muziejaus istorikas Aldis Barševskis, žurnalistas Ilmaras Randeras (latv. *Ilmārs Randers*) ir architektas Erikas Cerpinis (latv. *Ēriks Cērpiņš*). Renginyje buvo iškelta mintis, kad 2018-ieji galėtų būti ir oficialūs Simono Daukanto atminimo metai Lietuvoje. Lietuvos Respublikos Seimui 2018-uosius paskelbus Simono Daukanto metais, Girininkienė toliau ne kartą lankėsi Sankt Peterburge, Latvijoje, rinko medžiagą bibliotekose, archyvuose ir labai nudžiugo, kai sužinojo, jog Jaunsvirlaukio dvaras, kur 1855–1859 m. gyveno Daukantas, pateko į privatininko rankas.

Jaunsvirlaukio dvarą savivaldybės aukcione įsigijo verslininkas, ūkio „Sėja“ savininkas Aris Burkanas (latv. *Āris Burkāns*). Jis, čia užaugęs, gerai pažinojo šį pastatą,

1 Konferencijos partneriai: Vilniaus ir Klaipėdos universitetai, Latvijos lietuvių bendruomenė, Lietuvos žurnalistų sąjunga, Baltijos tarptautinė atsinaujinančios energijos asociacija, Vilniaus Simono Daukanto gimnazija, Akmenės rajono savivaldybė.

2 Projektą rėmė Lietuvos kultūros taryba.

3 Girininkienė 2017.

4 Gedertas Eliass (latv. *Gederts Eliass*, 1887–1975) – tapytojas, Latvijos dailės klasikas, profesorius, jaunųjų dailininkų ugdytojas, meno istorijos tyrinėtojas (<https://www.vle.lt/straipsnis/gederts-eliass/>).

lankydavosi ten sovietiniais laikais ir nepriklausomoje Latvijoje veikusiose įstaigose (ambulatorijoje, pašte, bibliotekoje, vaistinėje⁵), tačiau niekada negalėjo pagalvoti, kad dvaras turi įdomią istoriją ir kultūrinę vertę.

Šiandien Burkanas – vienas stambiausių Žiemgalos ūkininkų, kartu su žmona Iveta jau restauravęs Mazmežotnės dvarą, kuris žinomas ne tik regioniniu mastu, kuriame vyksta koncertai, meno parodos ir kuris yra tiesiog miesto žmonių pamėgta rafinuoto poilsio vieta jaukiai įkurtame viešbutyje⁶. Verslininkas, iš Girininkienės sužinojęs apie Jaunsvirlaukio dvaro svarbą Lietuvos istoriko tyrėjams ir gerbėjams, pažadėjo, kad restauruotame pastate tikrai atsiras vietos nuolatinei ekspozicijai apie garsius lietuvius, galimus jų ryšius su to meto Latvijos kultūrininkais. Taip pat abu pasvajoję, kad dvare galėtų būti konferencijų, seminarų salė studentams. Kitaip tariant, lietuviai ir latviai sutarė įsteigti naują erdvę, Jaunsvirlaukio akademiją, kurioje būtų galima keistis tyrimų rezultatais ir ateities vizijomis.

Girininkienė, siekdama iš lietuvių pusės pasiūlyti būsimos ekspozicijos viziją, nutarė, kad geriausia ją aptarti susirinkus kartu su Latvijos mokslininkais į bendrą mokslinę-praktinę konferenciją. Minėto Jelgavos (sen. *Mintauja*, vok. *Mitau*)⁷ muziejaus direktorė Gita Grase palaikė šią mintį ir Girininkienei į pagalbines pasiūlė savo pavaduotoją Mariją Kauperę.

Rengiantis konferencijai Latvijos istorinių pastatų tyrėjas Juris Zviedranas (latv. *Juris Zviedrāns*) nustatė⁸, kad Jaunsvirlaukio dvaro istorija iki šiol nebuvo atskirai tiriama. Jis, pasitelkęs Rundalės pilies muziejuje, Paminklų dokumentacijos centre, Latvijos valstybės istorijos ir kituose archyvuose saugomą medžiagą, surado įdomių su dvaro istorija susijusių faktų.

Jaunsvirlaukyje⁹ medinis dvaro pastatas pastatytas 1705 m., padalijus Bergfriedo dvarą į dvi dalis: Neu-Bergfriedą (Jaunsvirlaukį) ir Old-Bergfriedą. Iki 1737 m. dvaras priklausė Kuršo ir Žiemgalos kunigaikščiui Ferdinandui Kettleriui (1655–1737), vėliau Bironų¹⁰ šeimai, o nuo 1795 m. tapo Rusijos valstybės nuosavybe. 1797 m. buvo

5 Pastarosios dvi nustojo veikti 2008 m., nuo tada pastatas ėmė sparčiai irėti; dabar jis yra apgailėtinos būklės.

6 Žr. Mazmežotnės muiža (<http://www.mazmezotne.lv/sakums>).

7 Mintauja įkurta 1266 m., Livonijos ordinui pastačius mūrinę pilį. 1345 m. miestą užkariavo lietuviai. 1573 m. miestui suteiktos Magdeburgo teisės, ilgą laiką buvo Kuršo ir Žiemgalos pagrindinis miestas, priklausė Abiejų Tautų Respublikai. 1795 m. atiteko Rusijai, nuo 1920 m. – Latvijos sudėtyje. Mintauja vadintas iki 1917 m. Galbūt menant senuosius laikus lietuvių trauka į Mintaują ir jos apylinkes ilgai išliko. Ernestas Vasiliauskas nurodo, kad Dionizo Poškos pilkapių kasinėjimų

radiniai Ivano Loboikos buvo pristatyti 1840 m. apsilankius Mintaujoje, apie juos paskelbė 1841 m. sausio 13 d. laikraštis *Mitauische Zeitung*. Radiniais susidomėjo Kuršo provincijos muziejus (vok. *Kurländisches Provinzialmuseum*, 1818–1939) Jelgavoje. Žr. Vasiliauskas 2015, 114.

8 Plačiau žr. Randers 2022, 42–45.

9 Vykdamas Jaunsvirlaukio Migalių kapinyno kasinėjimus buvo rasta ir vėlyvojo geležies amžiaus radinių. Žr. Vasiliauskas 2015, 109.

10 Ernstas Johannas von Bironas (vok. *Ernst Johann von Biron / Bühren*; rus. Эрнст Иоганн Бирон, 1690–1772) buvo Kuržemės kunigaikštis (1737–1740 ir 1763–1769), carienės Anos Ivanovnos 1740 m. paskirtas

pastatytas trijų aukštų mūrinis pastatas¹¹. Valstybė dvarą nuomavo. Toks Rusijos dvarų valdymo principas išliko iki pat agrarinės reformos 1920 m.

XIX a. viduryje šį dvarą išsinuomojo Vilniaus medicinos-chirurgijos akademijos, kurią 1835 m. baigė Daukanto brolis Aleksandras, absolventas, gydytojas ir mecenatas Petras Aleksandras Smuglevičius (gim. 1814), tikėjęs čia įkurti lietuvių kultūros centrą¹². Smuglevičius, tikėtina, bendravęs su Daukanto broliu Aleksandru, su pačiu istoriku susipažino, matyt, Sankt Peterburge¹³.

Dvarą Kuršo gubernijoje Smuglevičius, atrodo, išsinuomojo tautiniams tikslams – steigti akademiją, leisti knygas ir laikraščius, šviesti valstiečius ir pan. Be to, manyta, čia, Kuršo gubernijoje, bus ramiau dirbti. Čia lankėsi labai daug to meto lietuvių šviesuomenės, bet ilgiausiai, matyt, gyveno (1855–1859) tik Daukantas. Nuo 1858 m. pradžios iki 1859 m. vidurio čia apsistojo ir Mikalojus Akelaitis (1829–1887), kuris labai vertino Daukantą, redagavo trumpai ėjusį laikraštį *Pakeleivings* (1858–1859)¹⁴. Akcentuotina, jog Girininkienė sumanė šį laikraščio pavadinimą atgaivinti ir leidinį, kuriame būtų skelbiami čia aptariamās konferencijos pranešimų pagrindu, ir ne tik jų, parengti straipsniai apie XIX a. lietuvių ir latvių atgimimą, išlėisti pavadinimu *Pakeleivings*.

Su Jaunsvirlaukiu buvo susiję ir 1863 m. sukilėliai – dailininkai Eliziejus Liudkevičius, Boleslovas Dluskis, poetas Edvardas Jokūbas Daukša. Laisvalaikiu lankydavosi patriotiškai nusiteikę lietuviai studentai iš Dorpatu (Tartu), Sankt Peterburgo ar Maskvos universitetų¹⁵. Tolesni tyrimai leistų sukonkretinti, kokias veiklas planavo Jaunsvirlaukio nuomininkas ir jo svetingų namų gyventojai, siekdami kelti nacionalinę kultūrą ir formuoti tautiečių savimone; ar palaikė ryšius ir kokius su vietos inteligentija ir pan. Girininkienė, muziejaus steigimo dvare sumanytoja, planuoja šią konferenciją padaryti tęstinę, kad būtų galima latvių ir lietuvių mokslininkams gilintis į dviejų brolišku tautų bendradarbiavimą, prasidėjusį priešistoriniais laikais, viduramžiais bendrose kovose prieš kryžiuočius, XIX a. gimstant laisvėjimo idėjai ir XX a. pabaigoje, kai abiejose respublikose įsisiūbavo „dainuojanti revoliucija“. Tokių tęstinių konferencijų leidinys *Pakeleivings* telktų tyrimus į vieną vietą.

Tokiai minčiai pritaria ir Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto direktorė Aušra Martišiūtė-Linartienė¹⁶ bei kiti svarbūs, įtakingi asmenys, konferencijos atidaryme tarę sveikinimo žodį: Jelgavos Gederto Eliaso istorijos ir meno muziejaus direktorė Gita

kunigaikštijos regentu. Tačiau per 1740 m. rūmų perversmą buvo nuverstas ir išstremtas į Sibirą. Su juo iškeliavo ir vyresnysis sūnus kunigaikštis Peteris von Bironas (1724–1800). 1762 m. imperatoriaus Petro III buvo paskirtas generolu majoru, 1769–1795 m. valdė Kuržemę. 1795 m. kunigaikštystė atiteko Rusijai. Jis buvo meno ir mokslo globėjas. 1775 m. Mintaujoje įkūrė savo vardu pavadintą *Academia Petrina*, vėliau joje veikė Mintaujos gimnazija, kurioje mokėsi daug Lietuvos šviesuolių, politikų: prezidentas Antanas Smetona

(1881–1944), ministras pirmininkas Mykolas Sleževičius (1882–1939), Juozas Tūbelis (1882–1939), Vytautas Petrulis (1890–1942), Vladas Mironas (1880–1953) ir kt. Bironas užbaigė statyti tėvo pradėtus rūmus Mintaujoje ir Rundalėje. Nuo 1795 m. gyveno Vokietijoje.

11 Girininkienė 2022, 6.

12 Žr. Aleksandravičius 1989, 95–99.

13 Girininkienė 1988, 14.

14 Merkys 1983, 25–38.

15 Aleksandravičius 1989, 98.

16 Martišiūtė-Linartienė 2022, 1.

Grase, verslininkas Aris Burkanas, Akmenės rajono savivaldybės mero pavaduotojas Tomas Martinaitis, Latvijos lietuvių bendruomenės pirmininkas Rolandas Žalnierius.

Konferencijos kalbos buvo latvių, lietuvių, anglų, rusų, tačiau kad klausytojai geriau suprastų pasakytas kalbas, nepatekusias į tezių rinkinį¹⁷ (išleistas lietuvių–latvių kalbomis), visiems talkino Kristina Vaisvalavičienė, apgynusi daktaro disertaciją iš lietuvių ir latvių periodikos vaikams (1918–1940 [1944]). Svarbu, kad mūsų kelionę lydėjo ir žodžiais bei vaizdais įamžino žurnalistė Daiva Červokienė, fotografė Birutė Vijeikienė.

Kaip minėta, spalio 28 d. konferencija vyko Jelgavos muziejuje, kur buvo perskaityti septyni pranešimai¹⁸ ir trys dalyviai pasidalijo savo praktine patirtimi, kaip savo darbinėje veikloje susidūrė su Jaunsvirlaukio dvaru, su Daukantu, jo palikimu, propagavimu, kylančiomis problemomis.

Šios konferencijos apžvalgos autorė pranešime „Odinas – baltų kultūrinis herojus? / Vai Odins ir baltų kultūras varonis?“ kalbėjo apie priežastis, nulėmusias Daukanto Odino įtraukimą į baltų kultūrinių herojų panteoną. Daukantas 1845 m. išleistoje lietuvių tautos kultūros istorijoje *BUDAŲ Senovės-Lėtuviū Kalnienū ir Zámajtiū* nurodo, kad Odinas II a. pr. Kristų gyveno prie Dauguvos, Asgardo pilyje. Jį istorikas vaizduoja kaip antrąjį baltų visuomenės modernizatorių, naujų įstatymų, religijos kūrėją, runų rašto išradėją. Beje, dar ir dabar latviai turi veiksmažodį *runāt* ‘kalbėti’ ir daiktavardį *runa* ‘pokalbis, kalba, kalbėjimas’. Daukantas iki šiol yra vienintelis lietuvių istorikas, kuris Odiną priskyrė baltų proistorei. Romantizmo apreiškimo, vaizduotės bei kūrėjo-pranašo koncepcija leido Daukantui asmeninę istoriją sutapatinti su Lietuvos. Būdamas iš motinos Kotrynos Odinaitės pusės Odinų palikuonimi, jis Odiną įtraukė į lietuvių proistorę ir įsirašė ne tik į nacionalinės istorijos pradininkų gretą, bet ir į gausios odinianios. Siekdamas asmeninę mitologiją susieti su Odino, jis rado argumentų ir šaltinių, kurie Odino migraciją vedė per dabartines baltų žemes. Šiuo pranešimu buvo siekiama sudominti latvių mokslininkus šia tema, sužinoti, ar kas nors ją plėtoja Latvijoje. Kavos pertraukos metu du pranešimą išklausę latvių mokslininkai pasakė, kad sovietiniais laikais buvo Latvijoje žmogus (deja, pavardės neatsiminė), kuris tyrinėjo Odino istoriją latvių žemėse.

Saulius Pivoras pranešime „Simonas Daukantas ir Garlybas Merkelis: ryšiai, idėjų bendrumas ir skirtumai / Simonas Daukants un Garlībs Merķelis: ideju kopsakarības un atšķirības“ aptarė du svarbiausius lietuvių ir latvių tautinio judėjimo pradininkus ir įkvėpėjus. Jie buvo amžininkai, literatai, istorinių veikalų autoriai. Pivoras pastebėjo, kad Daukantas ir Merkelis apie dešimtmetį gyveno ir dirbo geografiškai arti vienas kito (Rygoje ar netoli jos), nors gyvai greičiausiai nebuvo susitikę. Pivoras atkreipė dėmesį, kad Daukantas savo asmeninėje bibliotekoje turėjo svarbiausius Merkelio darbus: *Die Vorzeit Lieflands* (1807; *Livonijos senovė*) ir *Die Letten, vorzüglich in Liefland, am Ende des philosophischen Jahrhunderts* (1797; *Latviai, pirmiausia Livonijoje*,

17 Girininkienė 2022.

18 Iš Lietuvos atvykti negalėjo Darius Kuolys ir Inga Stepukonienė, bet su jų mintimis

konferencijos dalyviai susipažino tezių rinkinyje: Girininkienė 2022, 5–8; 15.

filosofinio amžiaus pabaigoje), juos citavo. Daukantas ypač rėmėsi Merkeliu, aprašydamas senąją lietuvių religiją, dvasininkų vaidmenį ir politinės bendruomenės principus. Ir Daukantas, ir Merkelis lietuvius ir latvius laikė vienos tautos atšakomis su bendra kalba, papročiais, gyvenimo būdu. Abu vienodai vertino lietuvių ir latvių kultūrą, praeities paveldą ir perspektyvas, neabejojo šių tautų savarankiško kultūrinio ir visuomeninio-politinio gyvenimo ateitimi. Didžiulis skirtumas tarp Merkelio ir Daukanto yra tas, kad Merkelis visus savo kūrinius parašė vokiškai, latviškai rašyti jis net nebandė, latvių kalbą mokėjo silpnai, o Daukantas rašė tik lietuvių kalba, būdamas vienas solidžių mokslinių darbų rašymo ta kalba pradininkų.

Pivoras pastebėjo ir daugiau skirtumų tarp Daukanto ir Merkelio. Antai Merkeliui jo amžininkai latviai buvo tik valstiečiai, vertintini ne tik teigiamai, nors jis galėjo įsivaizduoti nepriklausomą kultūrinę ir tikriausiai net politinę latvių ateitį. Daukanto požiūriu, dauguma jo amžininkų lietuvių buvo valstiečiai, tačiau ne vien tik valstiečiai. Daukanto nuomone, lietuvių tautą apibrėžia ne tik etnokultūriniai elementai, bet ir istorinė bei politinė tradicija, kuri, kaip jis manė, net jo laikais išliko bent jau kolektyvinėje atmintyje, ir tą tradiciją galima ir reikėtų atkurti. Valstiečių laisvės reikalavimus ir jų išsilavinimą, lietuvių kalbos ugdymą ir kt. Daukantas laikė labai aktualiais dalykais, tačiau šių reikalavimų įvykdymą numatė tik kaip pirmą pakopą arba lygiagrečiai siekiant Lietuvos politinės laisvės.

Norisi paminėti, kad Pivoras į Latviją atsivežė naujos monografijos *Virtus Lituana: politinė mintis Simono Daukanto istoriografijoje*¹⁹ egzempliorių ir juos gausiai padalijo vietos įstaigoms, mokslininkams, lietuvių bendruomenės nariams, kurie apgailestavo, kad mažai iki šiol žinojo apie Daukanto darbus ir jų reikšmę.

Tomas Petreikis kalbėjo jam rūpima periodikos tema: „Simono Daukanto asmenybė lietuviškoje spaudoje (iki 1918 m.) / Simona Daukanta personība Lietuvas presē (līdz 1918. gadam)“. Pranešėjas priminė, kad periodinė spauda buvo pagrindinė naujienų ir bręstančių tyrimų sklaidos erdvė, todėl daugelis darbų pirmiausiai pasirodydavo periodikoje, o tik vėliau būdavo išleidžiami atskirais leidiniais. Ir Mažosios, ir Didžiosios Lietuvos laikraščių redakcijos mielai spausdino tautiniam atgimimui aktualią informaciją. Mažosios Lietuvos lietuviams Daukantą buvo sunkiau suprasti, todėl rengtos paskaitos, vyko istoriko darbų aptarimai, apie kuriuos skelbta spaudoje.

Daukantas buvo itin aktualus, apie jį rašoma daugelyje leidinių. Bibliografai fikso savo per 144 publikacijų apie Daukantą ir 16 pačiam istorikui priskiriamų lietuviškų publikacijų. Petreikis paryškino dviejų Lietuvų požiūrių į Daukantą skirtumus, aptarė Jono Šliūpo, Jono Basanavičiaus, Mečislavo Davainio-Silvestravičiaus, Aleksandro Burbos, Jono Jablonskio, Kazimiero Pakalniškio, Jurgio Matulaičio, Jurgio Mikšo, Eduardo Volterio, Stasio Matulaičio, Antano Miluko, Justino Zubricko (slap. Turčinskas), Tomo Astramsko ir kt. rašinius apie Daukantą. Petreikis nurodė, kad dar iki 1904 m. spaudoje iškilo labai svarbių idėjų formuojant tautos herojaus portretą: 1) Dau-

¹⁹ Pivoras 2022.

kanto atmintinos dienos minėjimas; 2) Daukantui skirto paminklo pastatymas Papi-
lėje; 3) istoriko darbų perleidimas; 4) istorinių šaltinių skelbimas. Daugelį dalykų
buvo pradėta įgyvendinti.

Pranešėjas atkreipė dėmesį, kad nuo 1893 m. Amerikos lietuviai pradėjo rengti
kasmetinius Daukanto minėjimus, apie juos skelbė Amerikos spaudoje. Būtent čia
buvo pradėti skelbti Daukanto veikalai. O Lietuvoje sunkiai kelią skynėsi idėja pa-
statyti Daukantui paminklą.

Latvijos universiteto, Literatūros, folkloro ir meno instituto bei Latvių tautosakos
archyvo darbuotoja Mara Vyksna (latv. *Māra Vīksna*) pranešime „Tautinis atgimimas
Žiemgaloje skirtingais šimtmečiais / Nacionālā atmoda Zemgalē dažādos gadsimtos“
kalbėjo apie svarbiausius XIX a. pabaigos Latvijos folkloro rinkėjus ir leidėjus, iš kurių
ne vienas buvo vienaip ar kitaip susijęs su Lietuva. Pavyzdžiui, Krišjanis Baronas,
kurio portretas, kaip ir Daukanto atveju – 100 litų, puošė 100 latų kupiūrą, mokytoja-
vo Kauno gubernijoje, dirbo Sankt Peterburge, leisdavo laisvalaikį prie Ventos, kaip ir
Daukantas slapstėsi svetimuose kraštuose nuo rusų žandarų. Jis parengė šešiatomį
Latvių dainų rinkinį, kurio pirmasis tomas kaip tik išleistas Mintaujoje 1894 m.²⁰ Latvi-
jos mokslininkė atkreipė dėmesį, kad priimta manyti, jog iš Vidžemės kilo daug latvių
poetų ir kompozitorių, o iš Žiemgalos – valstybės prezidentai, kurių tėvai ūkininkai
turėjo didesnių galimybių materialiai paremti ir išmokslinti savo vaikus. Iš Žiemgalos
kilo ir daug latvių folkloristų: Baltijos vokiečių palikuonis Augustas Bilenšteinas, jau
minėtas Krišjanis Baronas, Matysas Silinis, Ludis ir Robertas Berziniai, Karlis Strau-
bergas, Janis Albertas Jansonas, Peteris Birkertas. Mokslininkė, pristatydamą garsiųjų
tautosakininkų ir tautosakos rinkėjų gyvenimus, neaplenkė ir jų skaudaus likimo,
tremties, sušaudymų, taip visiems primindama bendrą baltų likimą, aprašytą ir mums
žinomą iš Daukanto istorijų, o vėliau iš tremtinių atsiminimų ir pan.

Pranešėja lietuvius nustebino sakydama, kad XX a. 7-ajame dešimtmetyje Latvija,
nusižiūrėjusi į Lietuvą, pradėjo švęsti senąsias tradicines šventes. Kartu buvo lanko-
mi piliakalniai Lietuvoje ir Latvijoje, organizuojamos Joninių šventės, šv. Velykoms
ir Kalėdoms skirti renginiai. Tačiau abiejų tautų atstovų iniciatyva greitai sulaukė
KGB „dėmesio“ ir buvo uždrausta. Veržlesnis nacionalinis atgimimas prasidėjo XX a.
8-ojo dešimtmečio viduryje, kai buvo minimos 150-osios Krišjano Barono gimimo
metinės. Tad ir latviai, ir lietuviai atgimimą pradėjo su daina.

Jelgavos Gederto Eliaso istorijos ir meno muziejaus mokslininkas Gintas Putikis
pranešime „Lietuviški pėdsakai Jelgavos (Mintaujos) vyrų gimnazijoje – praeities
aidas mūsų dienomis / Lietuviėšu soļi Jelgavas (Mintauja) vīriešu ģimnāzijā – pagātnes
atbalss mūsdienās“ papasakojo apie Mintaujos akademijos (*Akademia Petrina*) istori-
ją. Mokslo įstaiga įkurta 1775 m., beveik 140 metų (iki 1915 m.) turėjo didelės reikš-
mės Baltijos regiono švietimui, mokslui ir kultūros istorijai. Sumanymas įsteigti
akademiją kilo paskutiniajam Kuršo ir Žiemgalos kunigaikščiui Peteriui von Bironui.

20 Apie 2012 m. išleistą rinkinį rašė lietuvių
tautosakininkai: *Ūsaitytė* 2013, 210–219.

Jo įkurta akademija buvo pirmoji aukščiausiojo tipo mokymo įstaiga Latvijos teritorijoje. Pastatą suprojektavo ir jį pastatė (1773–1775) kunigaikščio rūmų architektas danas Severinas Jensenas (1723–1809). Akademija, beje, palaiminus Lenkijos ir Lietuvos karaliui Stanislovui Poniatovskiui, buvo atidaryta 1775 m. birželio 29 d. Nuo 1795 m. ji vadinta Mintaujos akademija, 1801 m. – formaliai 109 dienas – tai buvo Mintaujos universitetas, nuo 1806 m. – Kuršo gubernijos gimnazija, o nuo 1837 iki 1915 m. – berniukų gimnazija. Pranešėjas nurodė, kad žinomi Lietuvos istorijos veikėjai – Antanas Smetona, Mykolas Sleževičius, Ernestas Galvanauskas, Vytautas Petrulis, Juozas Tūbelis, Vladas Mironas, Jonas Šliūpas, Jonas Jablonskis, Petras Avižonis, Kazimieras Jasėnas paliko pėdsakų ir Jelgavoje, ir Lietuvoje.

Simboliška, kad konferencija, skirta Daukantui, kuris pabrėžė lietuvių ir latvių bendrumą, nemažą dalį viduramžių Latvijos istorijos įtraukė į savo veikalus, vyko šiame gražiai restauruotame pastate, dabar – Jelgavos Gederto Eliaso istorijos ir meno muziejuje, ir aptarė tolesnio bendradarbiavimo klausimus.

Renginio siela Vida Girininkienė, kurios užsispyrimą įgyvendinti sumanytą jau pajuto ir Latvijos bičiuliai, pranešime „Jaunsvirlaukio gyventojai: idėjos ir realybė / Jaunsvirlaukas iedzīvotāji: idejas un realitāte“ pateikė ir Daukanto biografijos detalių, plačiau aptarė jo gyvenimą gydytojo Petro Smuglevičiaus išsinuotame dvare. Aptarė Kuršo gubernijoje tuo metu buvusias geresnes sąlygas kultūros plėtrai nei Vilniaus ar Kauno gubernijose. Pranešėja pastebėjo, kad Mintaujoje nuo 1822 m. buvo leidžiamas laikraštis latvių kalba *Latviešu avīzes (Latvijos laikraščiai)*, vyko aktyvus kultūrinis gyvenimas. Autorė pažadėjo sekančiais metais paskelbti prieš gerą dešimtmetį Odesos ir Chersono archyvuose jos rastus dokumentus apie Aleksandrą Daukantą, kurie paliudytų jo ryšius su Smuglevičiumi.

Beje, lietuviai antrąją konferencijos dieną, prieš išvyką į Jaunsvirlaukio dvarą, turėjo galimybę susipažinti su *Latviešu avīzes* 200-osioms metinėms skirta ekspozicija, kurios informacinį ir estetinį lygį gerai įvertino lietuvių periodikos tyrėjas Tomas Petreikis.

Žurnalistas ir publicistas Voldemaras Hermanis pranešime „Jaunsvirlaukio dvaras ir kultūrinė aplinka pokaryje (1946–1970) / Jaunsvirlaukas muiža un kultūrvidē pēckara Jaunsvirlaukā (1946–1970)“ pristatė naujesnio laikotarpio dvaro istoriją. Nurodė, kad po karo čia socialinis ir kultūrinis gyvenimas daugiausia koncentravosi trijose vietose – Jaunsvirlaukio septynmetėje mokykloje, kaimo klube netoli nuo plento Jelgava–Bauskė ir istoriniame dvare, kuris akademiko Janio Freimano (1935–2006) atsiminimuose pavadintas „Baltuoju namu“. Šių apylinkių 166 gyventojai 1949 m. kovo 25 d. buvo išstremti į Sibirą. Ir iš čia, kaip Lietuvoje, vežė geriausius. Į tuščius namus plūdo ateiviai. 1949 m. buvo suvienyti kelių savininkų ūkiai ir kolūkis pavadintas „Stalino keliu“. Jaunsvirlaukyje septynmetė mokykla įkurta 1872 m., turėjo ilgametę patirtį, įstaigos mokslo ir sporto ugdomoji veikla sovietiniais laikais buvo puikiai vertinama visoje Jelgavos apskrityje. Mokykloje dirbo talentingi pedagogai, baigę Jelgavos mokytojų institutą. Čia tvyrojo stipri tautinė dvasia, o tarpininkas tarp Jaunsvirlaukio dvaro ir mokyklos buvo daktaras Fricis Freimanis.

Su Jaunsvirlaukiu, akcentavo pranešėjas, siejasi daugelio latvių kultūros veikėjų ir švietimo darbuotojų biografijų.

Žurnalistas Ilmaras Randeras, pritariantis Girininkienės idėjai testuoti bendradarbiavimą toliau tyrinėjant mūsų kultūrinius ryšius, pranešime „Jaunsvirlaukio dvaras: prieš šešerius metus, šiandien ir ateityje / Jaunsvirlaukas muiža: pirms sešiem gadiem, šodien un perspektīvā“ pasidalijo įspūdžiais apie pirmuosius susitikimus su Girininkiene, apie iš jos sužinotą Smuglevičiaus ir jo išnuomoto dvaro gyventojų istoriją ir apie tai, kaip ji sudomino broliškos tautos istorija. Jis kėlė klausimą: kodėl lietuviams laisvesnės erdvės savai egzistencijai XIX a. teko ieškoti netolimoje latvių žemėje? Pranešėjas išsakė viltį, kad ši vieta vėl išgyvens atgimimą, o bendra baltų tautų istorija, šio dvaro erdvėse aktualizuota, taps patraukli ne tik istorikams.

Vilniaus Simono Daukanto gimnazijos mokytoja Danutė Pilypavičiūtė įdomiai papasakojo apie problemas ir sėkmes supažindinant gimnazistus su Daukanto gyvenimu ir darbais. Jos pranešimas „Simonas Daukantas: kūrybinės ir tarpdalykinės integracijos jungtys / Simons Daukants: jaunradesun starpnozaru integrācijas saiknes“, metodologiškai pagrįstas, sulaukė salėje pranešimą klaususių mokytojų dėmesio. Mokytoja pasidalijo mintimis, kaip jai pavyko gimnazistus sudominti Daukantą pažinti „suvaidinus“ jo gyvenimą. Pranešėja papasakojo, kaip gimė literatūrinė-meninė kompozicija „Dvylika juodvarnių, apie Daukantą lakstančių“, parengta pagal Romualdo Granausko²¹ to paties pavadinimo esė, su kuria, atkreipčiau dėmesį, galbūt kai kurie latvių mokytojai galėjo susipažinti ir Jolantos Vaskelienės *Linguistica Lettica* paskelbtame straipsnyje²². Beje, pasibaigus konferencijai visi norintys galėjo pasilikti ir pamatyti Simono Daukanto gimnazijos moksleivių sukurtos literatūrinės kompozicijos vaizdo įrašą.

Daugelį lietuvių, iki šiol dar nepažinusių naujosios Simono Daukanto memorialinio muziejaus Papilėje vedėjos Elenos Sakalės, sužavėjo įtaigi pranešėjos retorika. Ji pranešime „Simono Daukanto memorialinis muziejus Papilėje: vakar, šiandien, rytoj / Simona Daukanta memoriālais muzejs Papilē: vakar, šodien, rīt“ supažindino su muziejaus istorija, jo įkūrėjais, veikla, ekspozicija. Pranešėja plačiai aptarė muziejaus daromą poveikį miestelio gyvenimui, gyventojams ir lankytojams.

Spalio 29 d. konferencijos dalyviai rinkosi Jaunsvirlaukio dvaro kieme, kur visų laukė naujas šių namų šeimininkas Aris Burkanas. Jis pakvietė apeiti dvaro teritoriją, sodą, po to užsukti į pastato vidų. Visi įsiamžino prie Smuglevičiaus pastatyto ūkinės paskirties pastato su jo paties nurodymu įmūryta atminimo lenta, kurioje įrašyta pavardė ir pastatymo metai: „P. Smuglewicz / 1857“. Vaikščiojant rudens lietaus permerkta sodo žeme apėmė keistas jausmas, kad einu Daukanto pėdomis. Daukanto dvasios artumas dar labiau sustiprėjo, kai visi sugužėjome į dvaro vidų. Buvo įdomu spėlioti, kur Daukanto dirbta, bendrauta, pypkiauta, miegota...

Po geros valandos dalis dalyvių patraukė link Lietuvos. Papilėje vyko du iš anksto suplanuoti renginiai: Lietuvos nepriklausomybės atgavimo proga papiliečių pa-

21 Granauskas 2015, 33–86.

22 Vaskelienė 2018, 299–322.

statyto kryžiaus muziejaus kieme atstatymo konsekracija, o po to diskusija „Ar reikia mums šiandien Simono Daukanto?“ Papilės kultūros namų salėje.

Po konsekracijos latvių svečių ir lietuvių grupė aplankė Simono Daukanto kapą. Kopiant į statų pilies kalną pūtė vėjas ir lijo. Tačiau Vėlinių ir Visų Šventųjų proga uždegta žvakė Daukantą „pamalonino“ ir iš po švininių debesų pasirodė saulė. Toks tas mūsų Daukantas! – juokėmės skubėdami į Papilės kultūros namus.

Diskusiją moderavo Tryškių Lazdynų Pelėdos gimnazijos lietuvių kalbos mokytoja ir ekskursijų ne tik po Papilę, bet ir po visą regioną vadovė Rita Masiulienė. Ji žodį pirmiausia suteikė Sauliui Pivorui, kuris ir papiliškius apdovanojo savo ką tik išleista monografija apie Daukantą. Mokslininkas paaiškino, kaip reikėtų suprasti knygos pavadinimo pradžią *Virtus Lituana*, ko siekė šiuo tyrimu.

Diskusija vyko pustrėčios valandos, įtraukdama ir viešnius iš Latvijos Gitą Grasę, Mariją Kaupera, ir Papilės gyventojus, ypač mokytojus, kurie dažnai susiduria su Daukanto darbų perteikimo jaunuomenei problemomis.

Vida Girininkienė pabrėžė būtinybę atnaujinti, modernizuoti Simono Daukanto muziejaus ekspoziciją, kritikavo Akmenės rajono valdžios žmonių nesupratimą, kurią dovana jie turi Daukanto asmenyje ir nemoka išnaudoti. Girininkienė teigė, kad Papilė turėtų tapti Daukanto tyrimų ir jam skirtų renginių vieta, kur būtų kaupiama naujausia literatūra.

Literatūra:

- ALEKSANDRAVIČIUS, EGIDIJUS, 1989: *Kultūrinis sąjūdis Lietuvoje 1831–1863 metais. Organizaciniai kultūros ugdymo aspektai*, Vilnius: Mokslas.
- GIRININKIENĖ, VIDA, 1988: „Nuo Simono Konarskio iki Simono Daukanto“, *Literatūra ir menas*, rugsėjo 24 d., 14.
- GIRININKIENĖ, VIDA (sud.), 2017: *Simonui Daukantui 225. Kalendorius-knyga 2018*, sudarytoja ir tekstų autorė Vida Girininkienė, Vilnius.
- GIRININKIENĖ, VIDA (sud.), 2022: *Tarptautinė mokslinė-praktinė konferencija „Jaunsvirlaukio akademija“, skirta S. Daukanto 229-osioms gimimo metinėms: Jelgava ir Jaunsvirlaukis / Starptautiskā zinātniski praktiskā konference „Akadēmija Jaunsvirlaukā“, veltīta Simona Daukanta 229. dzimšanas dienas atcerei: Jelgava un Jaunsvirlauka. Pranešimų tezēs ir santraukos / Referātu tēzes un kopsavilkumi*, tekstus į latvių ir iš latvių kalbos vertė Inga Stepukonienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- GIRININKIENĖ, VIDA, 2022: „Ar sugriš Simonas Daukantas į Jaunsvirlaukį?“, *Lietuvos aidas* 43, lapkričio 19–25 d., 6–7.
- GRANAUSKAS, ROMUALDAS, 2015: „Dvylika juodvarnių, apie Daukantą lakstančių“, *Romualdas Granauskas, Baltas liūdesio balandis*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 33–86.
- MARTIŠIŪTĖ-LINARTIENĖ, AUŠRA, 2022: „Sveikinimo žodis“, *Vida Girininkienė (sud.), Tarptautinė mokslinė-praktinė konferencija „Jaunsvirlaukio akademija“, skirta S. Daukanto 229-osioms gimimo metinėms: Jelgava ir Jaunsvirlaukis / Starptautiskā zinātniski praktiskā konference „Aka-*

- dėmija Jaunsvirlaukā", veltīta Simona Daukanta 229. dzimšanas dienas atcerei: Jelgava un Jaunsvirlauka. Pranešimų tezēs ir santraukos / Referātu tēzes un kopsavilkumi, tekstus ī latvių ir iš latvių kalbos vertē Inga Stepukonienē, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1.
- MERKYS, VYTAUTAS, 1983: „Pastangos leisti Liaudies biblioteką ir laikraštį ‘Pakeleivingas’ (1858–1859 m.)“, *Knygotyra* 9(16), 1, 25–38.
- PIVORAS, SAULIUS, 2022: *Virtus Lituana: politinė mintis Simono Daukanto istoriografijoje*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- RANDERS, ILMĀRS, 2022: „Lietuviešu spēka vieta Jaunsvirlaukā“, *Mājas Viesis*, rugsėjo 22 d., 42–45 (https://news.lv/Majas_Viesis/2022/09/22).
- ŪSAITYTĒ, JURGITA, 2013: „Keturkalbē latvių dainų rinktinē, arba *Dainų spintos* pragmatiškumas ir magija“, *Tautosakos darbai* 45, 210–219.
- VASILIAUSKAS, ERNESTAS, 2015: „Grafų Keyserlingkų ir kitų Lietuvos dvarininkų archeologiniai rinkiniai Kuršo provincijos muziejuje“, *Archaeologia Lituana* 16, 102–136.
- VASKELIENĒ, JOLANTA, 2018: „The Particularities of Cohesion in the Essay ‘Dvylika juodvarnių, apie Daukantą lakstančių’ by Romualdas Granauskas“, *Linguistica Lettica* 26, 299–322.

ROMA BONČKUTĒ
Filologijos katedra
Klaipėdos universitetas
Salomėjos Nėries g. 5
el. p.: roma.bonckute@ku.lt

Gauta 2022 m. lapkričio 11 d.